NUTQNING STILISTIK XUSUSIYATLARI VA ULARNING TIFLOSHARHLOVCHI ISHIDAGI AHAMIYATI

Matupayeva Shohsanam Zaripboy qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika kafedrasi v.b dotsenti
998 97 741 68 88 shohsanammatupaeva@gmail.com
Jo'rayeva Malika Xayrulla qizi
Jumanazarova Dildora Akmal qizi
Jumavova Maftuna Husan qizi
Matyoqubova Marjan
Talaba, CHDPU, Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O'zbekiston
marjanmatyoqubova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutqning stilistik xususiyatlari hamda ularning tiflosharhlovchi faoliyatidagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida nutq stilistikasining asosiy tushunchalari, til birliklarining ifoda imkoniyatlari va ularning kommunikativ vazifalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tiflosharhlovchi faoliyatida vizual ma'lumotlarni nutq orqali yetkazishda tilning tasviriy vositalari, aniqlik, izchillik va obrazlilik kabi omillarning roli yoritiladi. Tadqiqot natijalari nutqning stilistik imkoniyatlari ko'zi ojiz yoki ko'rish imkoniyati cheklangan tinglovchilarga axborotni to'liq va tushunarli yetkazishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Maqolada nutqning stilistik vositalaridan samarali foydalanish tiflosharhlovchi nutqining sifatini oshirishga xizmat qilishi ilmiy asosda asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: nutq stilistikasi, til birliklari, tasviriy ifoda vositalari, kommunikativ jarayon, tiflosharhlash, vizual axborot, nutq madaniyati, obrazlilik, lingvistika, inklyuziv kommunikatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются стилистические особенности речи и их значение в деятельности тифлокомментатора. В ходе исследования анализируются основные положения стилистики речи, выразительные возможности языковых единиц и их коммуникативные функции. Особое внимание уделяется роли языковых средств в передаче визуальной информации посредством словесного описания. Показано, что точность, логическая последовательность и образность речи играют важную роль в обеспечении доступности информации для людей с нарушениями зрения. Результаты исследования подтверждают, что эффективное использование стилистических средств языка способствует повышению качества тифлокомментирования и обеспечивает более полное восприятие описываемых событий.

Ключевые слова: стилистика речи, языковые средства, выразительность, коммуникация, тифлокомментирование, словесное описание, визуальная информация, лингвистика, культура речи, инклюзивная коммуникация.

Abstract: This article analyzes the stylistic features of speech and their significance in the work of a typhlodescriber (audio describer). The study examines the main concepts of speech stylistics, the expressive potential of linguistic units, and their communicative functions. Special attention is paid to the role of language resources in conveying visual information through verbal description. The research highlights that clarity, logical coherence, and imagery are essential factors in making information accessible for visually impaired audiences. The findings demonstrate that the

effective use of stylistic devices significantly improves the quality of audio description and enhances the audience's ability to perceive and imagine visual content.

Keywords: speech stylistics, linguistic units, expressive means, communication, audio description, verbal representation, visual information, linguistics, speech culture, inclusive communication.

Kirish

Nutq inson tafakkuri va kommunikativ faoliyatining eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Til birliklari orqali inson o‘z fikrini, hissiyotlarini va munosabatini ifodalaydi. Biroq nutq faqat mazmunni yetkazish vositasi bo‘lib qolmay, balki uning ifoda uslubi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan nutqning stilistik xususiyatlari matnning ta’sirchanligi, aniqligi, tushunarliligi va estetik qiymatini belgilaydi. Stilistika tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida til birliklarining ma’lum kommunikativ vaziyatlarda qanday ishlatilishini, ularning emotsional-ekspressiv imkoniyatlarini hamda nutqiy vazifalarini o‘rganadi[1].

Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda nutqning stilistik jihatlari nafaqat adabiy til me’yorlari doirasida, balki turli kommunikativ sohalarda ham tahlil qilinmoqda. Ayniqsa, tiflosharhlovchi faoliyatida nutqning ifoda vositalari, tasviriy birliklari va stilistik usullari muhim rol o‘ynaydi. Tiflosharhlovchi — bu matnni yoki voqelikni ko‘zi ojiz yoki ko‘rish imkoniyati cheklangan shaxslarga tushunarli tarzda tasvirlab beruvchi mutaxassis bo‘lib, uning vazifasi vizual ma’lumotlarni nutq orqali aniq va obrazli yetkazishdan iboratdir. Shuning uchun ham bunday faoliyatda nutqning stilistik imkoniyatlaridan oqilona foydalanish zarur hisoblanadi.

Mazkur maqolada nutqning stilistik xususiyatlari, ularning lingvistik mohiyati hamda tiflosharhlovchi faoliyatidagi amaliy ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Nutq stilistikasi masalalari ko‘plab tilshunos olimlar tomonidan o‘rganilgan. O‘zbek tilshunosligida stilistika masalalariga oid ilmiy izlanishlarda til birliklarining funksional imkoniyatlari, nutqiy vaziyatga mosligi hamda kommunikativ samaradorligi keng yoritilgan. Jumladan, til birliklarining ekspressivlik darajasi, semantik rang-barangligi va matn tuzilishidagi o‘rni ko‘plab tadqiqotlarda muhim omil sifatida baholanadi.

Lingvistik adabiyotlarda stilistik birliklar tilning barcha qatlamlarida namoyon bo‘lishi ta’kidlanadi. Fonetik, leksik, morfologik va sintaktik darajadagi vositalar nutqning umumiy ifoda kuchini belgilaydi[2]. Masalan, sinonimlar, metaforalar, epitetlar, taqqoslashlar hamda turli stilistik figuralar nutqning obrazliligini oshiradi. Shu bilan birga, kommunikativ vaziyatga mos keluvchi leksik birliklarni tanlash ham nutq samaradorligini ta’minlaydi.

Tiflosharhlash faoliyati bo‘yicha ilmiy ishlarda esa tasviriy nutqning aniqligi va obrazliligi alohida ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlanadi. Vizual ma’lumotni nutq orqali yetkazishda ortiqcha murakkabliklardan qochish, lekin ayni paytda voqelikni aniq tasvirlab berish muhim hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotda bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi. Birinchidan, nazariy tahlil usuli yordamida stilistika va tiflosharhlashga oid ilmiy manbalar o‘rganildi. Ikkinchidan, tavsifiy metod orqali nutqning stilistik vositalari va ularning funksiyalari tahlil qilindi. Uchinchidan, qiyosiy

[1] Abdullayev A. O‘zbek tili stilistikasi**.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

[2] Begmatov E. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: Fan, 2008.

yondashuv yordamida turli nutq uslublarining tiflosharhlash jarayonidagi qo‘llanish imkoniyatlari solishtirildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, nutqning stilistik xususiyatlari tiflosharhlovchi faoliyatida bir nechta muhim vazifalarni bajaradi.

Birinchidan, tasviriy aniqlikni ta’minlaydi. Tiflosharhlovchi voqea, predmet yoki harakatni so‘z orqali tasvirlab berar ekan, u tasvirning aniq va tushunarli bo‘lishiga erishishi zarur. Bu jarayonda mos leksik birliklarni tanlash, ortiqcha umumiylikdan qochish va konkret ifodalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, nutqning obrazlilik darajasi oshadi. Stilistik vositalardan foydalanish orqali tinglovchi tasvirlanayotgan holatni tasavvur qila oladi. Masalan, taqqoslash yoki epitetlardan foydalanish tasvirni yanada jonli qiladi.

Uchinchidan, mantiqiy izchillik ta’minlanadi. Tiflosharhlovchi nutqi izchil va tizimli bo‘lishi kerak. Sintaktik tuzilmaning soddaligi va aniqligi axborotni tez va to‘g‘ri qabul qilishga yordam beradi.

To‘rtinchidan, emotsional ta’sir kuchi oshadi. Ayrim holatlarda voqea yoki sahna ruhiy kayfiyat bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda nutqning emotsional rang-barangligi tinglovchiga voqelikni chuqurroq his qilish imkonini beradi.

Muhokama

Tiflosharhlovchi faoliyatida nutqning stilistik imkoniyatlaridan foydalanish bir qator o‘ziga xos talablarni yuzaga keltiradi. Bir tomondan, tasvir imkon qadar aniq va tushunarli bo‘lishi kerak. Ikkinchi tomondan, nutq quruq va monoton bo‘lib qolmasligi zarur. Shu sababli muvozanatni saqlash muhim hisoblanadi.

Masalan, haddan tashqari murakkab metaforalar yoki kam qo‘llaniladigan leksik birliklar tinglovchi uchun qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Shu bilan birga, juda sodda va umumiy tasvir ham kerakli tasavvurni hosil qilmaydi. Demak, tiflosharhlovchi nutqi aniqlik, obrazlilik va mantiqiy izchillikning uyg‘unligiga asoslanishi kerak.

Bundan tashqari, nutqning sintaktik qurilishi ham muhim rol o‘ynaydi. Juda uzun va murakkab gaplar axborotni qabul qilishni qiyinlashtiradi. Shuning uchun qisqa, aniq va izchil gaplardan foydalanish samaraliroq hisoblanadi.

Lingvistik nuqtai nazardan qaralganda, tiflosharhlash faoliyati nutq stilistikasi uchun ham muhim amaliy soha hisoblanadi. Chunki bu jarayon tilning tasviriy imkoniyatlarini real kommunikativ vaziyatda qo‘llashni talab etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, nutqning stilistik xususiyatlari tiflosharhlovchi faoliyatining samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Til birliklarining to‘g‘ri tanlanishi, obrazli ifoda vositalaridan o‘rinli foydalanish hamda sintaktik tuzilmaning aniqligi tasviriy nutqning sifatini oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tiflosharhlovchi nutqi aniqlik, izchillik va obrazlilik kabi uchta asosiy tamoyilga tayanishi lozim. Ushbu tamoyillar asosida qurilgan nutq ko‘rish imkoniyati cheklangan tinglovchilarga vizual ma’lumotni to‘liqroq tasavvur qilish imkonini beradi.

Kelgusida nutq stilistikasi va tiflosharhlash sohalari kesishgan nuqtalarda olib boriladigan tadqiqotlar tilshunoslik hamda inklyuziv kommunikatsiya rivojiga muhim hissa qo‘shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev A. O‘zbek tili stilistikasi**.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
2. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010.
3. Yo‘ldoshev B**.** Hozirgi o‘zbek adabiy tili stilistikasi. – Toshkent: Fan, 2004.
4. Begmatov E. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: Fan, 2008.
5. Vinogradov V. V. Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi. – Moskva: Nauka, 1971.
6. Galperin I. R. Stylistics. – Moscow: Higher School Publishing House, 1981.
7. Arnold I. V. Stylistics of Modern English. **–** Moscow: Prosveshchenie, 1990.
8. Leech G., Short M. Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. – London: Pearson Education, 2007.
9. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
10. Mazidov T**.** Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2005.
11. Perego E. Audio Description: Theory, Practice and Research. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012.

References

1. Abdullayev A. Stylistics of the Uzbek Language. – Tashkent: O‘qituvchi, 1992.
2. Mahmudov N. Language and Speech Culture. – Tashkent: National Encyclopedia of Uzbekistan, 2010.
3. Yo‘ldoshev B. Stylistics of Modern Uzbek Literary Language. – Tashkent: Fan, 2004.
4. Begmatov E. Fundamentals of Speech Culture. – Tashkent: Fan, 2008.
5. Vinogradov V. V. Stylistics. Theory of Poetic Speech. – Moscow: Nauka, 1971.
6. Galperin I. R. Stylistics. – Moscow: Higher School Publishing House, 1981.
7. Arnold I. V. Stylistics of Modern English. – Moscow: Prosveshchenie, 1990.
8. Leech G., Short M. Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. – London: Pearson Education, 2007.
9. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
10. Mazidov T. Introduction to Linguistics. – Tashkent: Fan, 2005.
11. Perego E. Audio Description: Theory, Practice and Research. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012.